

ТЕРМІНОЛОГІЧНА НАСИЧЕНІСТЬ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

У статті досліджено термінологічну насиченість німецькомовних фахових текстів економічних наук.

Виконано статистичні розрахунки термінонасиченості та аналіз отриманих даних, а також експериментально підтверджено вагомість термінолексики у фаховому тексті. У висновках вказані необхідні напрямки сучасних досліджень та можливості їх теоретичного та практичного використання.

Із трьох видів інформації, які зазвичай розрізняють у науково-технічній літературі: фактографічної, логіко-теоретичної та оцінної, найважливішою з погляду опрацювання тексту є фактографічна інформація [1: 303]. Загально визнано, що її закладено в науковий текст через терміни відповідної галузі знань.

Проблеми насиченості наукового тексту фаховими термінами, вагомості фахових термінів з огляду на опрацювання, пересилання отримання, збереження наукової інформації актуальні і розглядалися багатьма лінгвістами, термінологами. Цим проблемам присвятили свої роботи, зокрема, Н.Г. Вишнякова, М.Н. Володина, М.Б. Воробйова, Б.Н. Головін, С.І. Квітко, Т.Р. Кияк, В.М. Лейчик, С.Ю. Локшина, Л.Г. Лузіна, Р.Г. Піотровський, Ф.А. Циткіна.

Об'єктом нашого дослідження є німецькомовні тексти економічних наук (ЕН). Предмет дослідження – термінологічна насиченість німецьких текстів ЕН. Задля реалізації поставленої мети – виявити ступінь термінологічної насиченості німецькомовних текстів ЕН, – застосуємо перш за все квантитативні методи, методи синтезу та аналізу на текстовому рівні.

Мусимо звернути увагу на наявність деяких розбіжностей у розумінні поняття ЕН у німецькомовній [2: 1006–1009] та українській фаховій літературі [3: 479–480]. У нашій роботі ми обґрунтовано користуємося поняттям ЕН, котре побутує в німецькій теорії, де говорять про ЕН, як такі, що обіймають проблеми у взаємозв'язку та взаємовпливі політичних і соціологічних факторів з економічними умовами, де політичні та суспільні процеси бачаться в тісному зв'язку з організацією економіки, а демократія ніколи не розглядається відірвано від економічних факторів у абстрактному ідеалізуванні [4: 2].

Аналіз розвитку предметів та об'єктів наук, які причетні до тенденцій розвитку національного господарства, дає підстави стверджувати, про сплетіння економіки, фінансів, статистики, економічної географії, страхування, економічно релевантних частин права, соціології, психології підприємництва, охорони здоров'я, охорони довкілля, охорони сім'ї, політики розвитку освіти та науки [5: 1007]. Всі вони (перелік можна б ще розширити) залежать від діяльності політичних партій, професійних та інших спілок, об'єднань за інтересами. У суспільстві не відбувається нічого такого, що б не впливало на інші процеси чи об'єкти, і що б не зазнавало при цьому впливів інших процесів чи суб'єктів. Ніщо не є абсолютно ізольованим від навколишнього світу [6: 630].

Таке бачення сфери покриття економічними науками дозволяє говорити про особливість системної організації термінів ЕН як про систему систем.

Із переходом до власне філологічного аспекту дослідження мусимо зауважити, що "в лінгвістиці існує чимало найрізноманітніших спроб визначення термінів" [7: 10].

Наведемо лише три відомі визначення, які, на нашу думку, не конфронтують між собою, а радше взаємодоповнюють одне одного.

"Термін – це слово чи словесний комплекс, що співвідноситься з поняттям певної організованої галузі пізнання (науки, техніки), які вступають у системні стосунки з іншими словами та словесними комплексами й утворюють разом з ними в кожному окремому випадку та в певний час замкнену систему, котра вирізняється високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю" [8: 21].

"Термін – це слово (чи словосполучення), мовний знак якого співвіднесений (пов'язаний) із відповідним поняттям у системі понять даної галузі науки й техніки" [9: 35].

"Науковий термін – це слово, стале словосполучення або скорочення, яке виражає та певною мірою класифікує в даній системі наукової термінології конкретне наукове поняття, відображаючи у своїй смисловій структурі характерні ознаки об'єкта термінування та взаємозв'язки цього об'єкта з іншими з достатньою для взаємного спілкування точністю" [10: 13.]

Отже, **терміни економічних наук** – це слова, лексикалізовані словосполучення, знаки (формули), з якими через дефініції співвіднесені поняття економічних наук.

Кожна галузь науки здатна і змушена задля вирішення своїх внутрішніх завдань використовувати надбання низки інших наук. З іншого боку, вона "дає згоду" на інвестування своїх досягнень в інші науки. Таке взаємоінвестування, взаємопроникнення інформації різних наук можливе тільки через посередництво мови, насамперед термінів, як основних носіїв фахової інформації. На переконання А.А. Реформатського [11: 164–165], в розвитку наук мова відіграє роль не випадкового інгредієнта, а входить структурним елементом у сутність науки.

Таким чином, під **вузькогалузевими термінами ЕН** ми розумітимемо також міжгалузеві омоніми, вжиті в розглядуваних нами текстах у значенні, котре відповідає терміносистемі економічних наук.

Загальнонауковими термінами вважатимемо терміни, здатні обслуговувати усі галузі наукових знань при сталому значенні за дефініцією.

Узагальнюючи та дещо уточнюючи думки Лотар Хоффманн (Lothar Hoffmann) [12: 162, 48] та Ульріх Аммон (Ulrich Ammon) [13: 29–31] стосовно загальнонавчаної мови, сформулюємо для себе: під

загальноновживаною лексикою маємо на увазі ту частину лексичного фонду літературної мови, котра не є пов'язана із жодною спеціальною сферою знань, позначає предмети, явища, дії, ознаки, які присутні у повсякденному житті усієї освіченої спільноти користувачів даною мовою, і тому ця лексика уможливило загальнонаціональне спілкування. Межі загальноновживаної лексики, як, власне, і термінологічної, відкриті для проникнення, і природно, що існує певний перехідний простір між зонами загальноновживаної та фахової лексики. Це означає, що, залежно від контексту, частина лексичних одиниць загальноновживаної мови використовується тією чи іншою фаховою мовою для позначення денотатів із сфери спеціальних знань і через дефініцію отримує своє спеціальне значення. Таким чином, вони стають омонімами до відповідної лексичної одиниці загальноновживаної мови.

З іншого боку, фахові мови постійно збагачують загальноновживану мову. Процесові поповнення лексичного арсеналу мови загального вжитку за рахунок термінологіки сприяє, перш за все, рівень зацікавленості з боку членів мовної спільноти певними видами спеціальних інформацій задля задоволення своїх нагальних потреб на відповідно необхідному і доступному рівні фаховості, що, у свою чергу, зумовлено певними особливими обставинами суспільного життя.

Тут варто, однак, зауважити, що терміни, потрапивши у мову загального вжитку, як і у випадку запозичення загальноновживаної лексики для потреб фахових мов, далеко не завжди повністю зберігають своє значення, яким вони наділені дефініцією і фаховій мові-донорі. Це наочно демонструють деякі приклади:

Einkommen	Прибуток
Geld	Гроші
Gewinn	прибуток, дохід, вигода, зиск, інтерес, користь
Preis	Ціна
Produkt	Продукт
Profit	вигода, зиск
Verluste	Збитки

Термінологічна лексика спеціальної підмови науки, в галузі якої написаний той чи інший розглядуваний текст, несе, згідно з визначенням терміна, нову інформацію, задля повідомлення якої саме і створений цей текст. Очевидно, що чим вища насиченість тексту вузькогалузевими термінами, тим вищий ступінь зорієнтованості цього тексту на проблеми конкретної галузі наукової інформації. Така обставина говорить про необхідність визначення **термінонасиченості фахового тексту**.

Для оцінки термінонасиченості текстів нам довелося оперувати такими величинами як **терміновживання та повнозначне слововживання**.

Терміновживанням вважаємо кожен випадок **залучення** в тексті лексичної одиниці, яка за дефініцією є терміном (слово, лексикалізоване словосполучення, аббревіатура, скорочення, усталене символічне позначення, формула), а також їхні дійктичні заміни.

Повнозначним слововживанням називаємо кожен випадок **залучення** в тексті повнозначних слів та лексикалізованих словосполучень, а також їхніх дійктичних замін.

Звідси, під **термінологічною насиченістю тексту** розуміємо відношення множини терміновживань у тексті до множини повнозначних слововживань у цьому тексті, і виражатимемо її у відсотках (%). Робоча формула отримує такий вигляд:

$$\rho = \frac{\sum_{т-в.}}{\sum_{п.с-в.}} \cdot 100 \%,$$

де

ρ – термінологічна насиченість тексту,

відповідно

$\rho_{в-г т.}$ – насиченість тексту вузькогалузевими термінами;

$\rho_{з-н т.}$ – насиченість тексту загальнонауковими термінами;

$\sum_{т-в.}$ – множина терміновживань у тексті;

і відповідно

$\sum_{в-г т-в.}$ – множина вузькогалузевих терміновживань у тексті;

$\sum_{з-н т-в.}$ – множина загальнонаукових терміновживань у тексті;

$\sum_{п.с-в.}$ – множина повнозначних слововживань у тексті.

Ми відібрали 16 текстів ЕН (приблизно однакових обсягів) та підрахували кількість: *а)* вузькогалузевих терміновживань, *б)* загальнонаукових терміновживань та *в)* повнозначних слововживань загальноновживаної лексики. Сума цих трьох величин дає множину повнозначних слововживань у тексті.

Перш ніж запропонувати отримані статистичні дані, гадаємо, варто висловити одне застереження.

Встановлення термінологічної насиченості наукового тексту взагалі є, на нашу думку, процедурою дещо суб'єктивною. Це зумовлено тим, що далеко не у кожному випадку можна провести чітку, однозначну межу між вузькогалузевими термінами, загальнонауковими термінами та загальноновживаною лексикою.

По-перше, сам автор, підкоряючись канонам літературного стилю, часто *а)* замінює термін адекватним перефразуванням, котре формально не може розглядатися як термін, *б)* замість вже згаданого в тексті терміна вживає дійктичні словосполучення, котрі можуть включати або і не включати навіть загальноновживану повнозначну лексику, де, однак, імпліцитно – але не формально – термін присутній. По-друге, дослідник тексту іноді знаходить аргументи для віднесення тієї чи іншої лексичної одиниці до термінів (вузькогалузевих чи загальнонаукових), які (л.о.) інший дослідник, висунувши свої – але також переконливі – аргументи, віднесе до іншої з розглядуваних категорій термінів або навіть до загальноновживаної лексики:

*Staat – вузькогалузевий термін чи загальнонауковий,
чи загальноновживане слово?*

Зважаючи на такі зауваження, статистичні дані термінонасиченості текстів виглядають дещо умовними.

Стосовно зауваження *1 а) і б)* можливим розв'язанням проблеми могло б бути "редагування" тексту, щоб замінити всі стилістично вжиті перефразування термінів та дійктичні висловлювання на власне відповідні їм терміни. З огляду на насиченість тексту термінованими поняттями ми отримаємо більш точні статистичні дані. Правомірність здійснення таких операцій дехто заохоче заперечити, закидаючи намагання певного підтасування: у природі наукової літератури таких текстів не існує. Але, досліджуючи термінологічну насиченість фахового тексту, ми на перший план висуваємо вивчення насиченості тексту певними термінологічними *поняттями*, а не *зовнішніми формами*.

Таблиця 1 подає статистику насиченості відібраних нами для аналізу текстів ЕН.

Таблиця 1 (Економічні науки)

№ тексту	К-сть повно-значних слововживань	К-сть уживань вузькогалузевих термінів	Насиченість тексту вузькогалузевими термінами	К-сть уживань загальнонаукових термінів	Насиченість тексту загальнонауковими термінами	К-сть уживань загальнонавчаних л.о.	Насиченість тексту загально-вживаними л.о.
1	429	195	45,45 %	76	17,71 %	158	36,83 %
2	464	133	28,66 %	155	33,40 %	176	37,93 %
3	430	143	33,26 %	151	35,12 %	136	31,63 %
4	385	134	34,81 %	133	34,55 %	118	30,65 %
5	400	195	48,75 %	66	16,50 %	139	34,75 %
6	436	158	36,24 %	110	25,23 %	168	38,53 %
7	424	186	43,87 %	103	24,29 %	135	31,84 %
8	371	157	42,32 %	111	29,92 %	103	27,76 %
9	387	165	42,64 %	125	32,30 %	97	25,06 %
10	340	168	49,41 %	80	23,53 %	92	27,06 %
11	373	160	42,90 %	109	29,22 %	104	27,88 %
12	336	166	49,40 %	82	24,40 %	88	26,19 %
13	379	236	62,27 %	21	5,54 %	122	32,19 %
14	394	175	44,42 %	83	21,06 %	136	34,52 %
15	419	164	39,14 %	78	18,61 %	177	42,24 %
16	445	196	44,04 %	70	15,73 %	179	40,22 %

Як бачимо, насиченість текстів ЕН вузькогалузевими термінами в основному (у 12 текстах із 16) вища від насиченості цих самих текстів загальнонауковими термінами чи лексикою загального вжитку. З іншого боку, не можна не помітити суттєву різницю у рівнях насиченості текстів вузькогалузевими термінами. Якщо мінімальний відсоток у досліджуваних текстах 28,66, то максимальний – 62,27 при порівняно більших двох групах, де насиченість вузькогалузевими термінами відрізняється не настільки відчутно (від 33,26 % до 39,14 % та від 42,32 % до 49,41 %).

Причину такої ситуації стосовно насиченості розглядуваних текстів вузькогалузевими термінами слід, на наш погляд, убачати у:

- рівні концентрації тексту на вузькій фаховій проблемі;
- ступені фахової спеціалізації;
- рівні науковості тексту;
- стилі автора чи, радше, адресованості тексту реципієнтові певного рівня фахової підготовки.

Крім цього, насиченість того чи іншого тексту вузькогалузевими термінами перебуває, як відомо, у прямій залежності від структури цілісного тексту, а отже, вона варіює також залежно від його походження (окрема цілісна наукова стаття чи частина статті, параграф із значно ширшого за обсягом тексту (книги) тощо).

Однак навіть у таких випадках, як у тексті 2, де з відібраних текстів цей показник найнижчий, 28,66 %, проти 33,40 % загальнонаукових термінів та 37,93 % лексики загального вжитку, можна говорити, що ядро інформації, яку покликають повідомити цей текст, несуть саме ці 28,66 % лексики. У цьому ми змогли переконатися, провівши простий експеримент.

У тексті ЕН виділено вузькогалузеві терміни, після чого створено два квазітексти, в одному з яких вузькогалузеві терміни зроблено невидимими (*Текст а*), а в іншому – видимими залишено тільки вузькогалузеві терміни (*Текст б*).

Учасникам експерименту, які є спеціалістами різних несумісних галузей, запропоновано ознайомитися спочатку з квазітекстом (*а*) і відповісти на такі питання:

1. Це текст з вашої галузі знань?
2. Що є предметом висвітлення в цьому тексті?

Як наступний крок експерименту цим же учасникам запропоновано ознайомитися із квазітекстом (б), після чого вони відповідали на ці ж два питання.

Як і очікувалося, квазітекст (а) не дав змоги жодному з учасників віднести його до якоїсь конкретної галузі знань. Квазітекст (б) був однозначно ідентифікований усіма учасниками і дав змогу повідомити про предмет дискусії. Розлогість відповіді на запитання (2) стосовно тексту (б) була, зрозуміло, прямопропорційною рівневі компетентності учасника експерименту в галузі знань, до якої належить текст.

Як бачимо, найважливішу інформацію у фаховий текст закладено передусім через вузькогалузеві терміни. Загальнонаукова термінологічна лексика доповнює, логічно зорганізовує виклад думок у тексті. Загальноживана ж лексика виконує зв'язну, обслуговуючу функцію, але не несе фахово релевантної інформації. Це говорить на користь прямого зв'язку між ступенем насиченості тексту термінологічною лексикою даної галузі та ступенем його інформативності. А в сенсі міжнародного наукового спілкування – про вагомість адекватного відтворення наукових понять та інтернаціонального узгодження термінологічних одиниць і терміносистем галузевих підмов задля уможливлення наукового дискурсу перекладу.

Результати дослідження термінологічної насиченості німецькомовних текстів ЕН та проведений експеримент щодо інформативної вагомості вузькогалузевих термінів у тексті говорять про потребу:

- ґрунтовного вивчення структурно-семантичних моделей термінотворення у вихідній мові та мові перекладу, що стало б у нагоді в процесі творення чи запозичення нових термінів, а також стандартування термінологій на національному та інтернаціональному рівнях;
- знаходження достатніх термінотвірних можливостей, зокрема в українській мові, які б уможлилювали адекватний переклад наукової літератури ЕН українською мовою та з української мови. Це особливо актуально у зв'язку з історично зумовленою недостатньою розробленістю наукових термінологій українською мовою.

Плідна робота в цих напрямках стала б вагомим внеском у справу підготовки та підвищення кваліфікації фахівців економічних спеціальностей, широкого спектру державних службовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія) – Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 495 с.
2. Lexikon der Volkswirtschaft /Geigant/Haslinger/Sobotka/Westphal. – 6., neubearb. und erw. Aufl. – Landsberg/Lech: Verl. Moderne Industrie, 1994. – 1039 s.
3. Мочерний С.В. Економічні науки//Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – С. 480-482.
4. Grundlagen der politischen Ökonomie / Peter Bernholz; Friedrich Breyer. – [Ausg. in 2 Bd.]. – Tübingen: Mohr NE: Breyer, Friedrich: [Ausg. in 2 Bd.] 1. Theorie der Wirtschaftssysteme. – 3., völlig überarb. Aufl. – 1993. – 273 s.
5. Lexikon der Volkswirtschaft /Geigant/Haslinger/Sobotka/Westphal. – 6., neubearb. und erw. Aufl. – Landsberg/Lech: Verl. Moderne Industrie, 1994. – 1039 s.
6. Lexikon der Volkswirtschaft /Geigant/Haslinger/Sobotka/Westphal. – 6., neubearb. und erw. Aufl. – Landsberg/Lech: Verl. Moderne Industrie, 1994. – 1039 s.
7. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – Київ: Видавничий дім "KM Academia", 2000. – 218 с.
8. Квитко И.С. Термин в научном документе. – Львов: Высшая школа, 1976. – 128 с.
9. Климовицкий Я.А. Некоторые методологические вопросы работы над терминологией науки и техники. // Современные проблемы терминологии в науке и технике (Сборник научных трудов/ Ответственный редактор академик В. С. Кулебакин) – М., 1969. – 122 с.
10. Скороходько Э.Ф. Вопросы перевода английской технической литературы (Перевод терминов) – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1963. – 91 с.
11. Реформатский А.А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии. – М., 1986. – С. 164-165.
12. Lothar Hoffmann: Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. Berlin 1976, 1.Aufl. 1987 (Sammlung Akademieverlag 44 Sprache) In: Lothar Hoffmann, Fachsprachen und Gemeinsprache: Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft = Languages for special purposes / hrsg. von Lothar Hoffmann. – Berlin; New York: de Gruyter, 1998 – 1379 s.
13. Ulrich Ammon: Probleme der Soziolinguistik. Tübingen 1973 (Germanistische Arbeitshefte 15). Auszug in Ladnar/Plottnitz 1976. In: Lothar Hoffmann, Fachsprachen und Gemeinsprache: Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft = Languages for special purposes / hrsg. von Lothar Hoffmann. – Berlin; New York: de Gruyter, 1998 – 1379 s.

Матеріал надійшов до редакції 15.09. 2006 р.

Шевців Р.Б. Терминологическая насыщенность немецкоязычных специализированных текстов экономических наук.

В статье исследуется терминологическая насыщенность немецкоязычных специализированных текстов экономических наук. Выполнены статистические расчеты терминологической насыщенности и анализ полученных данных, а также экспериментально подтвержден весомость терминологической лексики в специализированном тексте. В

выводах указаны необходимые направления сопутствующих исследований и возможности их теоретического и практического использования.

Shevtsov R.B. The terminological saturation of German specialized texts in economics.

The article investigates the terminological saturation of German specialized texts in economics. Statistical calculations of the terminological saturation and the data analysis have been carried out. The ponderability of the terminological units in a specialized text has been experimentally confirmed as well. The conclusions contain the necessary tendencies of adjacent research and its possible theoretical and practical application.